

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԻԿԱ

ԱԼԲԵՐՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

ԵՊՀ պրոֆեսոր,
բանասիրական գիտությունների դոկտոր
E-mail: albert.makaryan@ysu.am
ՀՏԴ 37.016:378

**ՊԵՏՐՈՍ ԴՈՒՐՅԱՆԻ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ՄՏԵՂՍԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ
ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ ԲՈՒՀՈՒՄ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Պետրոս Դուրյան, ուսուցման մեթոդիկա, խճանկարի մեթոդ, կյանքի պատկերներ, Ջակոմո Լեոպարդի, դրամատուրգիա, քնարերգություն, նամակ, միայնություն, անանձնականություն:

Ключевые слова и выражения: Петрос Дурян, методика обучения, метод мозаики, картины жизни, Джакомо Леопарди, драматургия, лирика, письмо, одиночество, безличность.

Key words and expressions: Petros Durian; teaching method; method of mosaics; episodes from life; Giacomo Leopardi; dramaturgy; lyrics; letter; loneliness; unselfishness.

Գրականության ուսուցման կազմակերպման ժամանակակից մեթոդներն ու ձևերը բազմազան են. դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր առանձնահատկությունները, առավելությունները, ինչու չէ, նաև վիճելի կողմերը և հետապնդում է ուսուցման կոնկրետ նպատակ: Հատկանշականը, սակայն, այն է, որ ժամանակակից մեթոդների հիմքում ընկած են ուսանողի ստեղծագործական գործունեությունը, գիտելիքի ձեռքբերման ընթացքում նրա անմիջական ու եռանդուն մասնակցությունը: Ասել է թե՛ սովորողը լսողի պասիվ վիճակից աստիճանաբար անցում է կատարում դեպի անմիջական աշխույժ միջավայր, որն ընդունված է անվանել *ինտերակտիվ* կամ *ներգործուն մեթոդներ*: Դրանց առավելությունն այն է, որ ուսանողի մեջ զարգանում է ինքնուրույն ստեղծագործական մտածողությունը. նա կատարում է և՛ անհատական, և՛ խմբակային աշխատանք՝ ձեռք բերելով համագործակցային կարողություններ, որոնք ձևավորվում են ինքնակրթության միջավայրում: Բայց և այնպես, այստեղ դարձյալ էական են մնում ուսուցանողի հմտությունը և ուղղորդման վարպետությունը: Կարծում ենք՝ այդ ընթացքում համագործակցային ուսուցման ժամանակակից մեթոդներից

նպատակահարմար է կիրառել հատկապես *խճանկարը*, որի ժամանակ ուսանողներին բաժանում են մի քանի խմբերի ու ենթախմբերի. նրանցից յուրաքանչյուրը խորությամբ ուսումնասիրում է ուսուցանվող նյութի հատկապես մի հատվածը և իր տպավորությունները հաղորդում մյուսներին, այնուհետև լսում այլ ուղղությամբ կատարված աշխատանքների արդյունքներն ու այդպես շարունակ:

Այժմ փորձենք կոնկրետ՝ Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցման օրինակով, փաստել ասվածը: Իսկ ինչո՞ւ հատկապես Դուրյանի: Հայտնի է, որ բուհերի հայ բանասիրության ֆակուլտետներում ամենևին էլ դյուրին չէ արևմտահայ գրականության, մասնավորապես քնարերգության ուսուցումը: Եթե դժվարությունը մի կողմից արևմտահայերենի համակողմանի ընկալման մեջ է, ապա մյուս կողմից՝ բնամարզի ինքնօրինակության ու արևելահայ հատվածից բավական տարբերվող հատկանիշների:

Ուսանողներին ամենից առաջ պետք է բացատրել, որ աշխարհի մեծ ռոմանտիկների՝ անգլիացի Բայրոնի, իտալացի Լեոպարդիի, ֆրանսիացի Մյուսեի, գերմանացի Հայնեի, ռուս Լերմոնտովի և ուրիշների պես հայ բանաստեղծը ևս մշտապես նայել է «երկրես հեռու»՝ լույս եզերքներին, ինչպես գրել է Տիգրան Աղամյանին ուղղված մի նամակում՝ երազել «փիլիսոփա աշխարհը», ուր մարդ արարածը սիրում է իր նմանին. «Միշտ ձանձրալի է այժմյան աշխարհը, անոր համար, որ ուղեղին մեջ ջահ մ'ունի (իմա՝ սեր չունի.- Ալ. Մ.). աշխարհի քաղցրությունը վայելելու համար այն դարին մեջ շնչելու է, որ քուրձ կը հագնի և կը սիրե, փիլիսոփա աշխարհը ըսել կ'ուզեմ, որ արդեն ուղեղներու մեջ կը սաղմնի...»¹:

Հենց այս բացատրությունից հետո ուսանողների տարբեր խմբերին կարելի է հանձնարարել պատրաստել փոքրիկ աշխատանքներ՝ մի դեպքում՝ Դուրյան-Մեծարենց, մյուս դեպքում՝ Դուրյան-Լեոպարդի, Դուրյան-Լամարտին կամ Դուրյան-Ռեմբո զուգորդումներով: Թեև հայ բանասիրության ֆակուլտետների ուսանողների համար բնականաբար ավելի մատչելի է առաջին՝ Դուրյան-Մեծարենց զուգահեռը, այնուամենայնիվ խիստ ցանկալի է թեկուզ հպանցիկ, բայց անհրաժեշտ տեղեկությունը եվրոպացի բանաստեղծների մասին, մանավանդ, եթե հաշվի առնենք մեր այսօրվա ուսանողների արդեն օտար լեզուների պատշաճ իմացությունը և հատկապես համացանցի ընձեռած լայն հնարավորությունները: Եվ հենց այստեղ ուսուցման խճանկարի մեթոդին

¹ Դուրյան Պ., Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 1, Երևան, 1971, էջ 162:

կարելի է հաջողությամբ զուգորդել մեկ ուրիշը՝ *վեր-որոնումը*, որն ուսուցանվող թեմային առնչվող նյութերի՝ համացանցի տարբեր աղբյուրներից հավաքագրման ու եզրահանգումներ կատարելու ուսումնական ինքնատիպ և այսօր արդեն անհրաժեշտ գործընթաց է:

Ուսանողների խմբերի ուղղորդումը կարող է լինել, ասենք, Դուրյան-Լեոպարդի օրինակով՝ բացատրելով, որ Պետրոս Դուրյանից առաջ հայացքն անհայտ հեռուներին էր հառել նաև իտալացի վաղահաս հանճարը՝ Ջակոմո Լեոպարդին (1798-1837)՝ գրելով.

Այդ անվերջության մեջ է սուզվում իմ միտքը,

Եվ հաճելի է նրան խորտակվել այդ ծովում²:

Երկու բանաստեղծներն էլ բռնված էին «երկնքի հիվանդությամբ»՝ թոքախտով, երկուսն էլ անսահման ապաբախտ էին: Բազմաթիվ հիվանդություններով տառապող Լեոպարդին ևս չըմբռնեց կյանքի մեծագույն վայելքը՝ սերը... Վախճանվեց 39 տարեկանում՝ ընկերոջ ու հետագայում իր առաջին կենսագրի՝ Անտոնիո Ռանյերիի ձեռքերում: Դուրյանը, սակայն, նրանից դժբախտ էր, թերևս ամենադժբախտը՝ մեր ճանաչած բոլոր բանաստեղծներից: «Ահ մ'էր սկիզբս, վա՛խ մ' եղավ վախճանս...»³, - ցավալիորեն իրավացի էր «Սկյուտարի սոխակը»: Նրանք երկուսն էլ հասունացել էին վաղաժամ. Դուրյանն ընդամենը 15-16 տարեկան էր, երբ գրում է առաջին պիեսները՝ «Տարագիր ի Սիպերիան», «Վարդ և Շուշանը», հեղինակի իսկ խոսքով՝ «սիրո և հանճարի փթթումը»: Ճիշտ նույն տարիքում էր Լեոպարդին ստեղծել գիտական իր առաջին աշխատությունը՝ «Աստղագիտության պատմությունը», որին քիչ անց հաջորդել էին հունարենով գրված՝ «Հիմն Նեպտունին» գլուխգործոցն ու անակրեոնյան օդաները: Պատանին դրանք ներկայացրել էր իբրև իր կողմից հայտնաբերված տեքստեր, հանգամանք, որը շփոթության մեջ էր գցել անգամ մասնագետներին, այդ թվում՝ գերմանացի հմուտ բանասեր Նիբուրին, և վերջինս հեղինակին անմիջապես հրավիրում է Գերմանիա...

Նույնը՝ նաև Արթուր Ռեմբոյի (1854-1891) պարագայում. ապրելով ընդամենը 37 տարի՝ ֆրանսիացի այդ հանճարն ստեղծագործեց միայն 16-19 տարեկանում՝ համաշխարհային գրականությանը նվիրելով սիմվոլիզմի բացառիկ ուժի այնպիսի երկեր, որոնց գայթակղիչ փորձն այնուհետև մնաց անհաղթահարելի:

Արդյոք նույն անբացատրելի հասունացո՞ւմը չէր ընկած, Եդ. Չարենցի բառերով ասած՝ «հիվանդ, հանճարեղ պատանու»՝ Միսաք Մեծարենցի

² Leopardi G., “L’infinito”, Nel: I poeti italiani / 8, L’Unita`, 1993, p. 23

³ Դուրյան Պ., Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 1, էջ 187:

կյանքի ու ստեղծագործության դրամայի հիմքում. տակավին պատանի՝ նա Կ. Պոլսի զանազան պարբերականներում պիտի տպագրեր զարմանալի գեղեցիկ տաղեր և շուտով հռչակվեր...

Ո՞րն է գաղտնիքը: Դժվար է ասել: Միգուցե բնության անբացատրելի ու անողոք օրենքներից մեկը՝ վաղաժամ հասունացում, աննախադեպ օժտվածություն և անմիջապես էլ նույն բնության կողմից գեղեցկության, բացառիկի հափշտակում... Մահվան տագնապն ու աշխարհի գեղեցկության խոր զգացողությունը, այնուհետև անդարձ հեռանալու ցավը վիթխարի ուժ են հաղորդել ինքնադրսևորմանը, և հազվագյուտ ներհայեցությամբ օժտված պատանիներն շտապել են, զգացել վերահաս աղետը, ճակատագրի գալիք հարվածները...

Այսպես, երբ ուսանողների տարբեր խմբեր կարտահայտեն իրենց ամենատարբեր կարծիքները համանման ճակատագրերով միավորվող բանաստեղծների մասին, և աստիճանաբար կորոշարկվի խնդրո առարկա հարցը, դրանից հետո աստիճանաբար կծնվեն նաև կյանքի հանգամանքների խնդիրները: Այստեղ անհրաժեշտ է ուշադիր հայացք. նկատելի է, որ որոշ ուսանողներ, չկարդալով անհրաժեշտ բնագրերը, բավարարվում են հեղինակի սուկ կենսագրական կցկտուր ինչ-որ տեղեկություններով և քննության ժամանակ նվազագույն դրական միավոր ստանալու արատավոր երևույթով: Իսկ դրան հաջորդում է դասախոսի արդարացի պահանջը՝ զանց առնել գրողի կենսագրությունը: Այս ընթացքում, սակայն, ծնվում է ծայրահեղությունը. չէ՞ որ կան գրողներ, առանց որոնց կենսագրական մանրամասների, նամակների կամ օրագրությունների, ժամանակակիցների վկայությունների և հուշերի պարզապես անհնար է ընկալել նրանց ստեղծագործության ներքին շերտերը: Իսկ երբ խոսքը վերաբերում է Դուրյանին, կենսագրական մանրամասնի խնդիրը ձեռք է բերում առանձնահատուկ կարևորություն: Ֆրանսիացի նշանավոր գրաքննադատ Սենտ-Բյովը (1804-1869), օրինակ, իրավացիորեն կարծում էր, որ հեղինակի հոգեբանության ուսումնասիրությունը պետք է իրականացվի նրա մասին բոլոր հնարավոր կողմնակի վկայություններով: Այդ առիթով ահա ինչ է գրում ռուս ժամանակակից տեսաբան Օլգա Տուրիշևան. «Գրողի դիմանկարը վերակերտելիս նա (Սենտ-Բյովը.- Ալ. Մ.) օգտագործում է նամակներ, օրագրեր, հուշագրություններ և այդ կարգի այլ աղբյուրներ: Հեղինակի «բարոյական ֆիզիոլոգիան», Սենտ-Բյովի

համոզմամբ, հասկանալի կդառնա միայն հեղինակի անձի ամենատարբեր դրսևորումներին վերաբերող հարցերի պատասխանը ստանալուց հետո»⁴:

Եվ ահա ուսանողներին վերստին տարբեր խմբերի ու ենթախմբերի բաժանելով՝ նրանց հանձնարարվում են Դուրյանի նամականին, վավերագրերն ու հիշողությունները: Ընդ որում, կարելի է անգամ զրույց բացել ամենաբնորոշ՝ մեկ-երկու նամակի շուրջ, խոսել ընդամենը մի քանի հուշի մասին: Ինչքան էլ դասավանդման մեթոդիկայի ժամանակակից որոշ մասնագետներ, հիմնականում նորամուծության անգուսպ կրքով համակված, շարունակեն պնդել, թե պետք է հրաժարվել դասախոսությունների ավանդական ձևերից, այնուամենայնիվ դա էլ մեկ ուրիշ ծայրահեղություն է. իսկ ուրիշ ի՞նչ ձևով է հնարավոր ուղղորդել սովորողին: Ուրիշ խնդիր է դասախոսության ձևի հմուտ փոփոխությունը, ասելիքի հակիրճ, բայց իմաստաբանական հագեցվածությունը: Ասել է թե՛ այստեղ ևս, կրկնում ենք, անչափ կարևոր է ուսուցանողի կենդանի դերը, խոսքը, հմտությունը, պատկերավոր ասած՝ նյութի զարկերակը ճիշտ բռնելն ու սովորողին ուղղորդելը: Վերցնենք, օրինակ, Դուրյանի հենց միայն ծննդյան թվականի խնդիրը. բանասիրությունը, ի տարբերություն Խաչատուր Աբովյանի ծննդյան թվականի, երբեմն չի վիճարկել այն: Բայց երբ ակադ. Ս. Սարխյանի՝ հումանիտար հոսքերի համար հեղինակած դպրոցական դասագրքի առաջին հրատարակության մեջ *թյուրիմացաբար* տեղ գտավ *1852 թվականը*, այն, չգիտես ինչու, արագորեն ստացավ օրինակի ուժ, և *սխալը* ցավալիորեն տարածվեց անգամ գիտական որոշ շրջաններում՝ աղավաղելով առանց այն էլ դժբախտ պատանու կենսագրության մի կարևոր փաստը:

Այսպես, ուսանողությանը պետք է հատուկ զգուշացնել, որ ընդամենը քսան զարուհներ ապրած Բանաստեղծը ծնվել էր *1851 թվականի* մայիսի 20-ին Կոստանդնուպոլսի Սկյուտար արվարձանի Նոր թաղում՝ Աբրահամ Զմպայանի ընտանիքում: «Հայրը օրական հացը ճարող, բայց պատվավոր երկաթագործ մ'էր», մայրը՝ Արուսյակը՝ «խիստ պարկեշտ կին մը, առաքինազարդ ըսվելու ճշմարտապես արժանի, նաև՝ շատ համբերատար»: Ընտանիքը բազմանդամ էր՝ չորս տղա (Հարություն, Պետրոս, Ագրիպաս, Միհրան-Եղիշե) և երկու աղջիկ (Էլպիս, Արտեմ): Ապրում էին դժվար. արհեստավոր հայրը հաճախ ստիպված վարձով էր տալիս նույնիսկ տան որոշ սենյակներ... «Երբ մանուկ էի, խաղալիք չունենալով՝ մորս գուլպա հյուսած ատեն կծիկով կը խաղայի, երբ խելահաս եղա՝ բազմոցին տեղ

⁴ **Տոփիշևա Օ. Ն.**, Արտասահմանյան գրականագիտության տեսությունը և մեթոդաբանությունը, Երևան, 2017, էջ 31:

տախտակամածին վրա փռած հին գորգի մը վրա կը նստեի, երբ պատանի եղա՝ շատ անգամ արցունքս մորմես ծածկելով կուտեի ցամաք հացը»⁵, - տարիներ հետո իր մանկության ու պատանեկության անուրախ օրերի մասին այսպես պիտի հիշեր Պետրոսը:

Նախապատրաստված ուսանողներից ոմանք, կանխավ ստացած լինելով կոնկրետ հանձնարարականներ և նյութի տրամաբանության ներքին զարգացումներից ելնելով, արդեն ինքնուրույն կարող են շարունակել Դուրյանի մանկության ու պատանեկության շարադրանքը՝ մի կողմից հենվելով նամակների, մյուս դեպքում՝ այսօր արդեն մեզ համար անչափ թանկագին հուշերի բեկորների վրա: Եվ վստահաբար կարելի է ասել (դա է ապացուցում մեր երկարամյա փորձը), որ այդ ընթացքում անպայման կծնվեն մեծ ու փոքր հավելումներ, որոնք անգամ նկատված չեն լինի փորձառու դուրյանագետների կողմից. չէ՞ որ այսօրվա՝ տեղեկատվական անսահման աղբյուրներից օգտվող և արագացված ռիթմերով ապրող սերունդն ունի սուր հայացք, որը երբեք չի կարելի անտեսել:

Ուսուցանողը, իհարկե, կարող է շարունակել իր խոսքը հայտնի իրողությունների, մասնավորապես այն մասին, որ Պետրոսը չորս տարեկանում հարևանուհու՝ Պալասան տուտուլի մոտ առաջին անգամ ձեռքն է առնում քերականն ու հեգարանը, մեկ տարի անց էլ Լայլա օղլու վարժարանում սերտում է սաղմոսը: Այնուհետև հետևում են Սկյուտարի հանրահայտ, բայց այդ շրջանում արդեն երբեմնի փայլը կորցրած ճեմարանում սովորելու տարիները: Ի դեպ, այստեղ ևս ուսանողներին պետք է զգուշացնել, որ այդ ճեմարանում նրան չի դասավանդել Հակոբ Պարոնյանը, ինչպես դարձյալ *թյուրիմացաբար* գրված է բնագիտական հոսքերի համար նախատեսված դպրոցական դասագրքում՝ այս անգամ հեղինակված պրոֆ. Լ. Մնացականյանի կողմից: Հարցը վաղուց՝ դեռևս 1970-ականների սկզբին, ստացել է բանասիրական անվիճելի պատասխանը. պարզապես պետք է մատնանշել աղբյուրը՝ երջանակահիշատակ պրոֆ. Ալ. Շարուրյանի «Պետրոս Դուրյան. կյանքը և գործը» մեծարժեք մենագրությունը:

Վեցամյա Պետեկը (այդպես էին նրան փաղաքշաբար անվանում տնեցիները) դառնում է ուսումնառության ընթացքը եռաստիճան կարգով կազմակերպած հիշյալ ճեմարանի միջին՝ «Նախակրթարանի» սանը: Ինչպես հավաստում են դասակիցները, առանձնապես չի փայլել առաջադիմությամբ, սակայն հաջողությամբ է հանձնել տարեվերջյան քննությունները, իբրև ընծա ստացել Լամարտինի գրքերից մեկն ու միան-

⁵ Դուրյան Պ., Երկերի ժողովածու երկու հատորով, հ. 2, 1972, էջ 451:

զամից տեղափոխվել բարձր կարգ, ուր սովորում էր ավագ եղբայր Հարությունը: Պետրոսը հենց այդ շրջանում էլ բառարանում որոնում է «զմպա» բառի հայերեն համարժեքը՝ «դուր», և հոր հետ համաձայնեցնելով՝ տոհմական ազգանունը փոխում Դուրյանի:

Դասախոսն ինքը պետք է փայլի իր քաջիմացությամբ և Դուրյանի ուսումնառության տարիների ուսումնասիրության մասին լայն ցուցումներ տա խճանկարի մեթոդին մասնակցող խմբերի բոլոր անդամներին՝ հստակ մատնանշելով բանասիրությանը հասած ազդեցիկ այն վավերագրերը, հուշերի այն բեկորները, որոնք տնականորեն սրբությամբ ու ամենայն բարեխղճությամբ հավաքել և մեկնել են երևելի գրագետներ Բարսեղ Էքսերճյանն ու Արշակ Չոպանյանը, նշանավոր դուրյանագետ Ալբերտ Շարուրյանը⁶: Ի դեպ, ինչպես ցույց է տալիս մեր սեփական փորձը, ուսանողները դրանք հիմնականում ընթերցում են սիրով: Այդ ընթացքում պետք է ուշադիր լսել նրանց, քննարկել ամենաբնորոշները, ընթերցել տալ, օրինակ, Եղ. Դուրյանի՝ Ա. Չոպանյանին ուղղված նամակի մի հատվածը. «Յուր ուսումն առած է Յուսկյուտարի ձեմարանի մեջ միայն: Ս. Թղյան դասախոսած է վերջին տարիներուն. կ'երևի թե Թղյան բան մը չէ նշմարած նախապես յուր հանճարավոր ուսանողին վրա. բայց Դուրյանի մահվանեն և գործոց հրատարակութենեն վերջ՝ դասարանի մեջ յուր աշակերտաց կըսեր. «Պզտիկ տղա մըն էր ասոնք գրողն, ու դուք գրածը չէք հասկնա կոր, խոշոր մարդիկնէ՛ր»: Դուրյանի դասախոսներեն է նաև Գաբրիել Ներշապուհի՝ իբրև թվաբան. մի օր ըսեր է Դուրյանի՝ յուր դասախոսության պահուն. «Ձգե՛ սա բանաստեղծական տքնությունները», «Ա՛խ,- պատասխաներ է Դուրյան,- չէ՛ս գիտեր, էֆենտի, շատ կը սիրեմ բանաստեղծությունը»: Յուր դպրոցական կյանքեն բան մը չեմ գիտեր, գայս միայն յուր ընկերներեն լսած եմ, թե է՛ր աշխատասեր և զգոն և թե կանուխ սկսած է ըսել՝ ինչպես ինքն յուր նամակներեն միայն մեջ ալ կականարկե, թե «Ես երկնքի հիվանդությունն ունիմ»⁷:

Երիտասարդ սերնդին, անշուշտ, կհետաքրքրի՝ ինչպիսին է եղել սիրելի և իրենց հասակակից գրողի դեմքը, դիմագծերը՝ այսօր անչափ կարևոր, մանավանդ՝ ստույգ լուսանկարի բացակայության պայմաններում:

⁶ Տե՛ս **Էքսերճյան Բ.**, Ընդարձակ կենսագրություն բարեհիշատակ Պետրոս Դուրյանի, Կ. Պոլիս, 1893, **Չոպանյան Ա.**, Պետրոս Դուրյանի կյանքն ու գործը, Թիֆլիս, 1894, **Շարուրյան Ալ.**, Պետրոս Դուրյան. կյանքը և գործը, Երևան, 1972, «Պետրոս Դուրյանը վավերագրերում և ժամանակակիցների հիշողություններում», աշխատասիրությամբ Ալ. Շարուրյանի, Երևան, 1982:

⁷ «Պետրոս Դուրյանը վավերագրերում և ժամանակակիցների հիշողություններում», էջ 43-44:

Այստեղ դասախոսը լսարանին պետք է տեղեկացնի Դուրյանի լուսանկարի բացակայության և դրա ստեղծման պատմության մասին⁸:

Դասընթացի հաջորդ մասը, անտարակույս, պետք է նվիրվի Դուրյանի ստեղծագործական ազդակների և գրական երախայրիքների քննությանը: Այդ ընթացքում ևս ուսանողները պետք է ստանան կոնկրետ առաջադրանքներ, բնագրերի ընտրողաբար կատարված ընթերցումներ: Կարելի է ստեղծել համագործակցական խմբեր, որոնց մեջ հնարավորինս հավասար բաշխվեն ուժեղ և միջին կարողություններով ուսանողները: Ասենք, 1-ին խումբն ուսումնասիրելու է Դուրյանի դրամատուրգիան, 2-րդը՝ քնարերգությունը, իսկ երրորդը՝ անհրաժեշտ գուգահեռները Մեծարենցի հետ: Նախապես զգուշացվում է, որ, դասագրքային հայտնի ճշմարտություններից զատ, պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնել նշանավոր գրականագետների ուսումնասիրություններին և այդ ամենից հետո կատարել սեփական եզրահանգումները: Եվ այստեղ ևս բացառված չէ, որ այդ ընթացքում ծնվեն թարմ հայացքն ու նոր տեսակետը. չէ՞ որ արվեստի ճշմարիտ երկերը վերժամանակյա են, իսկ Դուրյանի դեպքում էլ դրանք ուսումնասիրում են հասակակիցները:

Ելնելով դասավանդվող նյութի տրամաբանությունից՝ նպատակահարմար է դասախոսությունը բաժանել 2 մասի՝ ինչ նորություններ էին բերում հայոց գրականություն Դուրյան թատերագիրը և Դուրյան բանաստեղծը:

Նախ՝ ուսանողներին պետք է բացատրել, որ, որքան էլ տարօրինակ թվա, բավական համեստ է Դուրյան թատերագրի կատարած դերը. պատանուն դեռևս խանգարում էր ռոմանտիկական միամիտ հայացքը. նա հայոց դժբախտությունների բուն ակունքը տեսնում էր սոսկ անմիաբանության ու դավաճանության մեջ: Այդտեղից էլ՝ դուրյանական դրամաներում հաճախ առկա ավելորդ ճարտասանությունն ու արկածային տարրերը, բախումների հապճեպ ու չպատճառաբանված լուծումները, հանկարծահաս մահերը... Հանճարը, սակայն, բոլոր դեպքերում բացառիկ է. անգամ այդ համապատկերում Դուրյանը նոր ուղիներ բացում հայ դրամատուրգիայում: Խոսքը վերաբերում է նրա «Թատրոն կամ Թշվառներ» դրամային. այն առաջիններից էր, որ, ի հակակշիռ պատմահայրենասիրական պիեսների, բերում էր ժամանակակից թեմատիկան, ինչպես հեղինակն է

⁸ Այդ մասին տե՛ս **Մակարյան Ալ.**, «Նոճյաց տղայի» առասպելը (Պետրոս Դուրյանի ծննդյան 160-ամյակի առիթով), «Գիտության աշխարհում», հանդես, Երևան, 2011, թիվ 3, էջ 28-34:

գրում իր երկի առաջաբանում, ջանում էր «օրինակ ըլլալ ուրիշ թատերագրաց»՝ պատկերելու «արդի ընտանեկան անցքերը»:

Բայց և այնպես, այս պարագայում ևս պետք է ուշադիր լինել. ճիշտ է, Դուրյանը, հանգամանքների բերումով ծանոթ չլինելով Գ. Սունդուկյանի՝ 1863-ից բեմադրվող վոդևիլներին և Հ. Պարոնյանի արդիական առաջին կատակերգություններին⁹, նրանցից անկախ, թվում է, հանգեց ժամանակակից թեմատիկայի անհրաժեշտության գաղափարին, ասել է թե՛ բացեց հայ դրամատուրգիայի հետագա շրջանն ուղղորդող գլխավոր շավիղը, Բայց և այնպես այս առումով առաջնությունը պատկանում է *Խորեն Գալֆայանին* (Նար-Պեյ. 1832-1892): Վերջինս Թեոդոսիայում 1862-ին առանձին գրքով լույս ընծայեց իր «Ալաֆրանկա» կատակերգությունը¹⁰ դառնալով ժանրի առաջամարտիկն արևմտահայ դրամատուրգիայում: Այս տեսակետից շատ ցանկալի կլինի, եթե ուսանողությանը հանձնարարվի ընթերցել հիրավի արժեքավոր այդ պիեսը, և վերականգնվի պատմական ճշմարտությունը. չէ՞ որ Խորեն Նար-Պեյն ամենևին պատահական մեկը չէր հայ հանրային-քաղաքական, ավելին, հոգևոր-մշակութային կյանքում:

Դուրյանի դրամատուրգիայի ուսումնասիրությունից հետո անհրաժեշտ է սահուն անցում կատարել քնարերգության վերլուծությանը՝ դարձյալ շեշտադրելով կենսական ազդեցիկ պատկերներն ու մոտալուտ վախճանը: Խճանկարի մեթոդով առաջնորդվող ուսուցանողը բնականաբար կարող է բազմաթիվ փոքր հանձնարարություններ տալ ուսանողներին, Բայց և այնպես, մեր կարծիքով, չափազանց տպավորիչ կլինի մի փաստի հատուկ շեշտադրումը, այն է՝ ամենածանր պահերին անգամ Դուրյանը ցուցաբերում է հոգու զարմանալի արիություն, ինչը ցույց է տալիս, որ կարճատև կյանքի վերջին ամիսներին բարձրացել էր հոգեպես, հասկացել հավերժի խորհուրդը: 1871-ի նոյեմբերին արդեն ստույգ գիտեր, որ ընդմիշտ հեռանում է: Հեռավոր օրերից մեզ է հասել եղբոր՝ Եդ. Դուրյանի «Երազ մը (Մանկության հիշատակ)» վերտառությամբ ոտանավորը, որը պատմում է եղբոր տեսիլի ու կանխազգացման մասին: Փոքրիկ եղբայրը՝ «իբրև անմիտ տղա, որ կըրակին հետ կը խաղա», չպատկերացնելով, որ մահն իրենց

⁹ Հ. Պարոնյանի իր առաջին կատակերգությունը՝ «Երկու տերով ծառա մը» (1865), չի հավանել և չի տպագրել, իսկ ինչ վերաբերում է «Ատամնաբույժն արևելյան»-ին, թեև այն լույս է ընծայվել 1868-ին, սակայն, ինչպես հավաստում է Հրանտ Ասատուր, հեղինակը տպաքանակը հավաքել է գրախանութներից ու ոչնչացրել: Տե՛ս «Հակոբ Պարոնյանը ժամանակակիցների հուշերում և վկայություններում», աշխատասիրությամբ Ալ. Մակարյանի, Երևան, 2004, էջ 40:

¹⁰ Տե՛ս **Գալֆայան Խ.**, Ալաֆրանկա. կատակերգութիւն ի հինգ արարուածս, ի Թեոդոսիա, 1862:

արդեն «մոտեն կը խայթե», անկողնին գամված Պետրոսին պատմում է իր տեսած խորհրդանշական երազը.

«Եղբա՛յր, ըսի, այս գիշեր ես,
Մեր պարտեզին մեջը, գիտե՛ս,
Սալորիին վըրա տեսա
Չորս պտուղներ հունա հուսա,
Սակայն անոնք չէին սալոր
Կանանչ, կարմիր ու կեսկլոր,
Այլ երկընկեկ էին տանձեր,
Կամ թե այնպես մը ձևացեր՝
Թել կոթերով բյուրեղային
Արծաթափայլ կը շողային.
Անոնցմե մե՛կը ինքնիրեն
Փըրթավ հանկարծ ինկավ վերեն...»:
Հիվանդ Պետեկը տրտմանույշ՝
Մեկնեց երա՛զըս չարագույժ.
«Չորս պտուղ՝ չո՛րս եղբայրներես,
Հողին վըրա ինկնողն եմ ես»¹¹:

Այս ամենից հետո արդեն կարելի է սկսել ազատ ու ազնիվ գրույց «Սկյուտարի տխակի» պոեզիայի շուրջ՝ յուրաքանչյուր դեպքում ուշադիր լսելով ուսանողի սեփական կարծիքը, մանավանդ որ այն կարող է լինել բավական հավաստի. չէ՞ որ նա խոսում է իր հասակակցի ցաված սրտի ու վիրավոր երազների մասին...

Ալ. Ա. Մակարյան

**Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցումը բուհում
Ամփոփում**

Հոգվածը նվիրված է բուհում Պետրոս Դուրյանի կյանքի և ստեղծագործության ուսուցման առանձնահատկությունների քննությանը: Մասնավորապես ընդգծվում է, որ վաղամեռիկ հանճարի ստեղծագործությունը խորքով հասկանալու կարևոր նախապայմաններից է նրա տխուր կյանքի զանազան դրվագների, ինչպես նաև բախտակից բանաստեղծների (Մ. Մեծարենց, Զ. Լեոպարդի) ապրած դրամաների նմանությունների ու տարբերությունների քաջիմացությունը: Զանց չեն

¹¹ «Պետրոս Դուրյանը վավերագրերում և ժամանակակիցների հիշողություններում», էջ 83:

առնվել նաև քնարգությանը զուգահեռ՝ նամականու և ժամանակակիցների հուշերի մեկնաբանությունները: Այդ տեսակետից հատկապես քննարկվել է համագործակցային ուսուցման ժամանակակից մեթոդներից մեկը՝ խճանկարը, որը լայն հնարավորություններ է տալիս ուսանողներին՝ առավել խորությամբ ուսումնասիրելու Դուրյանի կյանքն ու ստեղծագործությունը:

A. A. Макарян

Изучение жизни и творчества Петроса Дуряна в вузе

Резюме

Статья посвящена анализу особенностей изучения в вузе жизни и творчества Петроса Дуряна. В частности, указывается, что одним из важных предпосылок понимания творчества гениального поэта является хорошее знание разных эпизодов его печальной жизни, а также сходств и различий в пережитых драмах поэтов с похожей судьбой (М. Мецаренц, Дж. Леопарди). Параллельно с лирикой обращается внимание и на интерпретацию его мемуаров и воспоминаний современников. С этой точки зрения специально обсуждается один из современных методов коллективного обучения – мозаика, позволяющая студентам глубже изучить жизнь и творчество Петроса Дуряна.

A. A. Makaryan

The Teaching Petros Durian's Life and Creativity at the Universities

Summary

The article is devoted to the analysis of peculiarities in teaching Petros Durian's life and creativity at the universities. It particularly underlines that one of the significant preconditions for deeply understanding the creativity of the early deceased genius is the perfect knowledge of various episodes from his sad life, as well as, the similarities and differences of dramatic life of the poets that shared his fate (M. Metsarents, G. Leopardi). Alongside with lyrics the study of comments on epistolary works and memoirs is carried out. From this perspective one of the modern cooperative learning methods, namely, mosaics, which gives wide opportunities for the students to study Durian's life and creativity more deeply is particularly analyzed.